

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 13-421з група
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»

Зик Катерина Вікторівна

Керівник д.ю.н., проф. Стратонов В.М.

Рецензент к.ю.н., доц. Риженко І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретичні основи державного впливу на рівень злочинності.....	6
1.1. Рівень злочинності в Україні: поняття, складові та причини.....	6
1.2. Понятійний апарат державного впливу на злочинність.....	13
РОЗДІЛ 2. Система державного впливу на рівень злочинності в Україні.....	19
2.1. Складові елементи державного впливу на рівень злочинності.....	19
2.2. Спеціально-кримінологічне попередження злочинності.....	25
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність теми. Ст.3 Конституції України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю». Незважаючи на конституційний захист права та інтереси людини порушуються в т.ч. і шляхом вчинення злочинів. Злочинність виступає деструктивних чинником функціонування державних інституцій, впливає на відносини між членами суспільства, знижує рівень розвитку економіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до пункту 3.4.2.5 «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук» Національної академії наук України на 2019-2023 роки, пункту 9 розділу «Правове забезпечення інформаційної сфери України» Пріоритетний напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки Національної академії правових наук України, пункту 9.1 «Реалізація державної політики та пріоритетний напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України» Переліку пріоритетний напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року №275, тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права історико-юридичного факультету Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №902-Д від 05.11.2019).

Мета і завдання дослідження полягають у визначенні особливостей державного впливу на рівень злочинності в Україні в проведенні економічних, соціальних та правових реформ у незалежній Україні.

Поставлена мета обумовила вирішення наступних **завдань**:

- визначити поняття та складові злочинності в Україні, його причини;
- проаналізувати понятійний апарат державного впливу на злочинність;
- розглянути і сформулювати теоретичну концепцію криміногенного і антикриміногенного впливу держави на злочинність;
- сформулювати поняття та головні напрямки (форми) державного контролю за злочинністю;
- вивчити шляхи і методи підвищення ефективності державного впливу на рівень злочинності.

Об'єктом дослідження є система знань і політико-правових явищ у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема, заходи державного впливу на рівень злочинності.

Предметом дослідження є головні напрями діяльності держави в сфері впливу на рівень злочинності.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є система методів і прийомів наукового пізнання. Їх застосування зумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати напрями діяльності держави в сфері впливу на рівень злочинності.

У процесі роботи використано методи теоретичного та емпіричного дослідження, основними з яких є системний підхід, який є методологічною основою всієї роботи і використовувався для встановлення закономірностей державного впливу на рівень злочинності. Формально-юридичний методи, порівняльно-правовий аналіз, індукція, аналогія та абстрагування застосовані окремо та в

комплексі для визначення предмета дослідження, удосконалення понятійно-категоріального апарату й розкриття методологічних категорій у предметній сфері дослідження, змістовної інтерпретації особливостей фактичних правовідносин і удосконалення правових засад їх регулювання.

Методи абстрагування, аналізу, синтезу та моделювання використано під час розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в сфері державного впливу на рівень злочинності в Україні.

Інформаційну основу дослідження склали також узагальнення правового регулювання державного впливу на рівень злочинності в Україні, аналіз політико-правових публікацій, довідкових видань. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Структура роботи обумовлена метою, задачами, об'єктом і предметом дослідження, а також логікою і послідовністю розкриття теми дослідження, викладенням його результатів. Вона складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАНОГО ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Рівень злочинності в Україні: поняття, складові та причини

Дослідження рівня злочинності в Україні дозволяє отримати повні та точні данні про стан злочинності, виявити фактори впливу на злочинність, спрогнозувати зміни стану злочинності, визначити напрями та найбільш ефективні профілактики злочинів, в т.ч. і науково осмислити вказані складові державного впливу на злочинність.

Злочинність – це самокерована система, яка чинить опір правоохоронним органам, здійснює напади на соціальний порядок та правові основи суспільства. Недооцінка державою кримінологічної ролі злочинності, її властивостей до самодетермінації та зворотного впливу на суспільство може призвести до послаблення державного впливу на рівень злочинності у державі.

Показниками злочинності виступають основні статистичні характеристики злочинності, які дають можливість здійснити кількісно-якісне вимірювання злочинності в Україні.

На думку Даньшин І.М. «кількісно-якісне вимірювання злочинності традиційно здійснюється шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, географія злочинності, латентність, «ціна» тощо» [1, с. 37]. Таке вимірювання дозволяє визначити данні щодо стану, ступеню розповсюдження та просторово-часові параметри злочинності.

Показники злочинності традиційно поділяються на:

1) кількісні показники злочинності – мають кількісне вираження.

До них відносяться:

- рівень злочинності;
- ціна злочинності;
- рівень судимості;
- динаміка злочинності;
- коефіцієнти злочинності;

2) якісні показники злочинності характеризуються внутрішніми особливостями злочинів, закономірностями їх розвитку і визначаються на одиницю сукупності.

До них відносяться:

- структура злочинності;
- характер та географія злочинності тощо [3].

Рівень злочинності – це кількісна характеристика злочинності, яка являє собою абсолютну кількість зареєстрованих злочинів та осіб винних у їх вчиненні, на відповідній території за певний проміжок часу [2].

Рівень злочинності визначається шляхом статистичного обліку, який здійснюють правоохоронні органи України шляхом первинного обліку та реєстрації вчинених злочинів за формами відповідних статистичних облікових документів. Сьогодні найбільш повну інформацію про кількісні та якісні показники злочинності здебільшого можна отримати з ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань), ЄССА (Єдина система статистика та аналізу роботи органів прокуратури), статистичних звітів Державної судової адміністрації України. На даний час до обов'язкових для заповнення системою визначено відомості, на підставі яких формуються витяг з Реєстру, інформаційна картка на особу у кримінальному провадженні, а також звіти за формами № 1 "Єдиний звіт про кримінальні правопорушення", № 2 "Єдиний звіт про осіб, які

вчинили кримінальні правопорушення", № 5 "Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності", № 1-03 "Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями", затверджені наказом Генерального прокурора України № 101 від 23.10.2012.

Проте, показники, які містяться у цих формах статистичної звітності можуть часто не співпадати за наступних причин:

- 1/3 зареєстрованих злочинів не розкриваються і це впливає на облік осіб винних у вченні злочинів;
- біля 8-10 % злочинів вчиняються групами;
- існують і багатоепізодні кримінальні провадження з одним обвинуваченим.

Рівень злочинності в Україні починаючи з 80-х років ХХ ст. постійно зростає і на думку І. Христич та О. Кальман таке зростання буде продовжуватися [7].

Показники зниження рівня злочинності в Україні, які відмічалися протягом окремих років, науковці вважають штучно заниженими, пояснюються «поправками до законодавства, які змінили методіку обчислення шкоди в майнових злочинах (насамперед – проти власності), значна частина яких завдяки цьому перейшла до категорії адміністративних правопорушень» [8].

В тому числі, до штучного заниження рівня злочинності слід віднести недоліки ведення кримінальної статистики правоохоронними органами. Основним із яких є «приховування злочинів від реєстрації, орієнтуються на відсоток їх розкриття, часто не реєструють заяви громадян про злочини або відмовляють в порушенні кримінальних справ (з метою покращення статистики, через корупцію тощо)» [8, с. 8].

За статистичними даними рівня злочинності, які розміщено на Офіційній сторінці Генеральної прокуратури України, рівень

зареєстрованих злочинів в Україні за 2019 р. по місяцям визначено у табл.1 та рис.1.

Показники рівня злочинності											
січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	овтень	листопад	рудень
50906	95480	141804	183490	225797	258425	298135	334594	363949	02666	33495	44130

Табл.1. Зареєстровані злочини в Україні у 2019 р. по місяцям

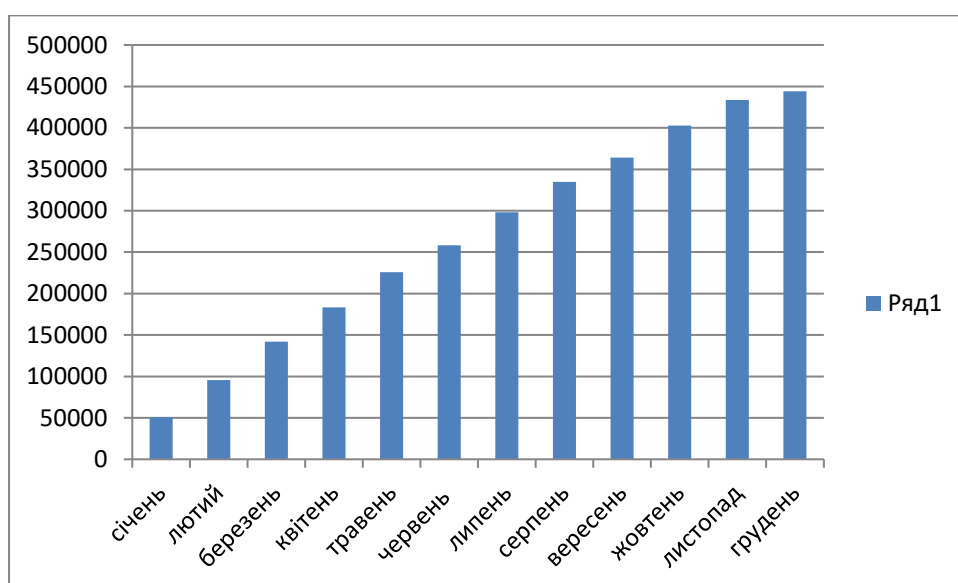

Рис.1. Зареєстровані злочини в Україні у 2019 р. по місяцям

У докладі заступника Голови Національної поліції України щодо рівня злочинності в Україні визначено що «у 2019 р. рівень злочинності знизився на 11 % порівняно з 2018 р. – перший заступник глави Нацполіції» [10].

За перше півріччя 2019 р., у порівнянні з таким самим періодом інших років, показники:

- умисних вбивств найменший – 855 (на 2000 менше ніж у 2014 р., на 1,2 тисячі – у 2016-му р.);
- заподіяння тяжких тілесних ушкоджень – зменшилося на 7% порівняно з 2019 р.;

- особливо тяжких злочинів зменшилося на 17% порівняно з 2019 р.;
- майнових злочинів: на 13% менше розбійних нападів (1098 таких злочинів проти 1257 у 2018-му), на 15 %% – пограбувань (з майже восьми тисяч до 6,8 тисячі у 2019 р.), крадіжок на 16 % стало менше (129 000 у 2019 р. порівняно з 154 000 у 2018 р.); незаконних заволодінь транспортними засобами зменшилося на 19 % (3,1 тисячі у 2019 р. порівняно з 3,8 тисячі у 2018 р) [10].

Слід зауважити, що рівень злочинності в державі залежить від кількості осіб, яка проживає на даній території. Співвідношення кількості злочинів та населення дозволяє визначити коефіцієнти, які визначають не тільки рівень злочинності загалом, але й на кожний окремий вид злочинів, що входить у її структуру. Крім того, зазначені коефіцієнти можуть застосовуватися для виявлення чи порівняння кримінальної активності різних категорій населення (чоловіків, жінок, молоді, рецидивістів тощо).

Причини та передумови рівня злочинності в Україні характерні для держав перехідного типу, тобто в т.ч. і для пострадянських країн, з урахуванням особливостей економічних, соціокультурних та політичних реалій держави.

Виявлення причин та умов злочинності містить має важливе значення для механізму державного впливу на рівень злочинності у державі. Як слушно зазначає О. Баганець «в окремих випадках ці обставини спроможні розкрити механізм події кримінального правопорушення, свідчити про наявність обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання» [11, с. 84].

До передумов злочинності в Україні науковці відносять наступні:

- крах соціалістичних цінностей;
- різниця між декларованими владою цінностями та реаліями суспільного життя («цинізм, гонитва за прибутками, аморалізм,

безкарність зловживань політичної еліти та чиновників, фантастичне збагачення нуворишів тощо» [8]);

- зразки «масової культури» (розпушеність, жорстокість, крайній індивідуалізм, споживацька культура і т.д.);
- кримінальна субкультура;
- низький рівень правової культури та правової свідомості суспільства;
- зубожіння населення (за останніми дослідженнями 47,5% українців вважають себе бідними) та суб'єктивне сприйняття бідності (порівняння з іншими категоріями суспільства, представниками інших країн, тощо);
- об'єднання бізнесу, влади та представників криміналітету;
- невдалі економічні реформи;
- зростання рівня корупції;
- «культура нерівності» (низький рівень єдності суспільства, недовіра, агресивність, завищені бажання);
- недостатня ефективність діяльності правоохоронних органів;
- негативні наслідки тимчасової окупації АРК та частини Донецької та Луганської областей;
- негативний вплив урбанізації;
- нехтування законами з боку державних службовців;
- поширення різних форм соціальної патології тощо.

В науковій думці існує ряд теорій, які роблять спробу пояснити причини, що впливають на рівень злочинності:

1. Соціально-психологічний підхід – причиною злочинності виступає деформована суспільна психологія, яка вступає каталізатором впливу на криміногенні фактори (А.П. Закалюк, І.Н. Даньшин) [4;5].

2. Теорія аномалії – причиною злочинності виступає конфлікт пануючих в цінностей суспільства та легальних засобів їх досягнення (Е.Дюркгейм, Р.Мертон) [6].

3. Економічний вплив на рівень злочинності – економічні індикатори відображають окремі аспекти системи «людина – соціум – природне середовище» та є підставою для інформування про тенденції змін у суспільстві [12, с.142].

Серед економічних індикаторів які впливають на причини злочинності у державі слід виділити:

- зниження обсягу виробництва товарів;
- зменшення доходів населення;
- зниження зайнятості населення;
- зниження купівельної спроможності населення.

Як зауважує А.В. Дивнича «невжиття превентивних заходів з усунення негативного впливу економічних причин та умов, що сприяють учиненню злочину, має зворотний деструктивний ефект на стан інвестиційного клімату» [12, с. 147].

4. Архітектурна кримінологія – визначає взаємозв'язок між архітектурою та злочинністю (О. Старков) [7, с. 15].

5. Теорія розбитих вікон (Дж. Вілсон, Дж. Келлінг) – згідно теорії даної девіантна поведінка розповсюджується як соціальна епідемія, зокрема, «розбите вікно на вулиці або перекинута урна зі сміттям є провокуючим фактором для подальших девіантних дій, у тому числі зі злочинними» [15, с. 488].

6. Теорія конфлікту культур (Т.Селлін), теорія субкультур (А. Коен), теорія соціальної дезорганізації (Е. Дюркгайм) – в основі даних теорій лежать відмінності норм та цінностей різних культур [14, с. 37].

Отже, на нашу думку, дослідження рівня злочинності в Україні, його передумов та причин дозволяє визначити характер, напрями, форми, засоби державного впливу на нього.

1.2. Понятійний апарат державного впливу на злочинність

На думку А. Шумілова «діяльність щодо забезпечення реальної кримінальної безпеки (тріада: людина – суспільство – людство) слід позначати поняттям «вплив на злочинність» [23].

Державний вплив на рівень злочинності потребує системного та комплексного підходу до вирішення даного питання. Такий підхід можливий в процесі реалізації т.з. «кримінальної політики», яка може розумітися, як:

- «боротьба»;
- «вплив»;
- «протидія»;
- «попередження»;
- «контроль»;
- «профілактика»;
- «подолання»;
- «компроміс»;
- «війна»;
- «захист суспільства»;
- «наступ» на злочинність тощо.

Як зауважую у своїх працях Б.В. Романюк «така кількість понять, які характеризують державний вплив на рівень злочинності називаються «боротьбою понять» та потребує певного узгодження» [18, с.11].

Зокрема, серед наукових підходів до визначення понятійного апарату впливу держави на рівень злочинності слід відзначити наступні:

I. «Боротьба зі злочинністю» розуміється як:

- «збірне поняття, що включає заходи законодавчого, організаційного та профілактичного характеру» (І.Карпець) [19, с. 161];

- «складна система діяльності, яка включає в себе загальну організацію боротьби, попередження злочинності та правоохоронну діяльність» (А.І. Долгова) [20, с. 380].

II. «Протидія злочинності» розуміється як:

- «сфера соціального управління, змістовна форма забезпечення та реалізації державної політики у внутрішніх справах, яка включає в себе в т.ч. і боротьбу зі злочинністю»(О.Литвинов) [21, с. 8];

- «система заходів правового, економічного, політичного і виховного характеру, які здійснюються державними органами та відповідними громадськими організаціями та мають на меті «зниження рівня злочинності шляхом профілактики в масштабах держави, конкретного регіону, області, району, міста тощо» (М. Погорецький, В. Шеломенцев) [22, с. 36].

III. «Попередження злочинності» за радянських часів визначалося як основний напрям впливу держави на рівень злочинності. Радянськими науковцями попередження зростання рівня злочинності розумілося, як: «система взаємопоеднаних заходів, здійснених в цілях викорінення злочинності і ліквідації причин, що її породжують. Обов'язок реалізації заходів покладался на відповідні державні органи, громадські організації та окремих громадян та спрямовувався на ліквідацію або нейтралізацію причин та умов злочинності в цілому, окремих видів злочинів» [16, с. 129].

Звичайно, на таке розуміння державної профілактики злочинності вплинули особливості ідеологічного керівництва суспільними процесами у державі.

Серед сучасних наукових підходів до розуміння попередження злочинності можна виділити наступні:

- «попередження злочинності – це специфічна форма державної діяльності, яка здійснювалася державою і різними суб'єктами профілактичної діяльності як в процесі виконання загальних засад

соціального розвитку і в ході вирішення спеціально-кримінологічних завдань» [17];

Разом із загостренням економічної і соціальної кризи в Україні загострюється і критика державної влади. На різних рівнях, особливо з трибуни Верховної Ради, линуть обвинувачення у злочинній діяльності не лише окремих посадових осіб, а й виконавчої влади в цілому, яка визначається як злочинний режим. Це стає вже своєрідною політичною модою. Змагаються у шельмуванні рідної держави не лише екстремістськи налаштовані надто прогресивні соціалісти і комуністи, крайні праві і крайні ліві, але й державні службовці досить високих рангів та вчені. Прочитую окремі вислови: “Мафія пов’язана узами дружби та любові із законодавчою та виконавчою владою”[26, с. 27]; “Злочини влітаються у механізм держави” [27, с. 32]. Автори цих слів - сучасні філософи. Від них не відстають і правознавці: ”Який наступний крок зробить кланово-мафіозна корумпована державна влада?..”, - риторично запитує народний депутат України Г.Омельченко [28, с. 32].

Подібні вислови нерідко зустрічаються не лише в політичних публікаціях, а й працях юристів інших пострадянських країн [29, с. 48].

Вирують політичні пристрасті у боротьбі за владу різних партій та груп, і взагалі опоненти часом виходять за допустимі в дискусіях межі. Але разом з тим є мабуть в цих звинуваченнях і підстави.

Природо-правова теорій базується на ідеї «громадського договору між суспільством та владою у державі» (Жан-Жак Руссо, Гуго Гроцій, Самуель Пуфендофф, Томас Гоббс). Основою даної теорії та її правовими наслідками на думку М.О.Бердяєва є: “...у Гоббса, який песимістично розглядав людську природу, це призвело до затвердження монархії. У Руссо, який оптимістично ставився до людської природи, це призвело до затвердження демократії”[30, с. 244]. Гіпотеза базується на припущенні, що держава виникла на ґрунті договору між людьми, які передали частину своїх природних прав правителям (князям, вождям,

виборним особам) заради загально-племінних та індивідуальних інтересів, щоб покласти край “ війні всіх проти всіх та зберегти людям мир та безпеку” [31, с. 27].

Ідея державності має релігійне підґрунтя і деякий, так би мовити, містичний зміст. Всяка влада від Бога, вчили святі апостоли (Рим. 12:13). Але сам Христос відрізняв Божественний початок держави від особи можновладця:” Кесарю - кесареве, а Боже - Богу”(Матф.22:21).

Анархісти, зокрема М.А.Бакунін та П.А.Кропоткін, будь-яку державну владу вважали ворожою для людини і суспільства. М.О.Бердяєв, який не поділяв погляди анархістів, писав про дуалізм “царства Духа” і “царства Кесаря”. На думку філософа, “Кесар має непереборну тенденцію вимагати для себе не лише кесареве, але й Боже, тобто підкорити собі людину. Це головна трагедія історії” [33, с. 242]. Правова держава – це така, де панує “царство Духа”, а не “царство Кесаря”. Іншими словами, коли природні права людини, мораль і духовність переважають імперські тенденції державної влади та створено розвинуте громадянське суспільство країни. Там де перемагає “царство Кесаря”, виникає реальна загроза неправової державності та тоталітаризму з “некриміналізованою” злочинністю політичної еліти.

Соціалістичний експеримент, що охопив майже третину населення землі, показав непродуктивність тотального державного контролю в економіці. Точніше, злочинів було порівняно мало, але й економіка розвивалася повільно. Тепер розпочаті в Україні та більшості інших країн СНД ринкові перетворення, здійснюються в умовах іншої крайності - держава фактично усунулася від контролю за приватизацією державного майна, зовнішньо-торговельною діяльністю, доходами приватних комерційних структур та окремих осіб. Гасло: ”дозволено все, що не заборонено законом” було використане для безкарного розкрадання національного багатства. Так зване “первісне накопичення капіталу”, через яке пройшли у свій час країни заходу шляхом

колонізації нових земель та грабежу чужих народів, в Україні здійснюється головним чином за рахунок власних співгромадян кримінальними засобами. На жаль, не без допомоги держави. І в цьому український уряд, як і в минулі роки, наслідував досвід Росії. Гостро і влучно висловився В.В.Луєєв : ”Якщо капіталіст Людвіг Ерхард і комуніст Ден Сяо Пінь, не дивлячись на несумісність їхніх ідеологічних поглядів, керувалися девізом “Добробут для всіх”, то наші вітчизняні радикал-реформатори фактично додержуються гасла “Добробут для злодіїв в умовах повної безкарності” [34, с. 69].

Багато вже сказано і можна ще говорити про зловживання урядовців. Але не слід закривати очі і на позитивну роль української держави: в країні зберігається відносна соціальна стабільність, швидко зростання загально-кримінальної злочинності, здається, припинено, є певні позитивні зрушення в економічному плані. Скрутне економічне становище сучасної України зумовлене не лише помилками влади та зловживаннями її посадових осіб, але й значною мірою її історичним минулим. Воно, це минуле, дається взнаки у всьому: в не конкурентоспроможності промисловості й сільського господарства, в порушенні виробничих зв'язків тощо. Але найстрашніше те, що тоталітарне напівколоніальне минуле зумовило політичний та правовий нігілізм, брак історичного досвіду демократичного устрою. І той економічний та правовий хаос, що виник, є виною не лише уряду, а, насамперед, загальносуспільною. Бо українці волю, яку отримали разом з державною незалежністю, зрозуміли, як волю робити все, що заманеться. Тож і виходить, що криміногенна ситуація в країні та роль державних структур в ній, значною мірою визначаються місцевими традиціями і, як тепер кажуть, менталітетом населення. А вони дуже різні на Сході, Півдні і Заході. Це також один з чинників наших суспільних негараздів. Ми, мабуть, єдина велика європейська держава з тисячолітньою історією, парламентарії якої з трибуни

Верховної Ради промовляють чужою мовою, і відверто нехтують державною символікою, і в якій існують три православні церкви та одна греко-католицька.

Відсутність національної злагоди у суспільстві обумовлює послаблення всякого соціального контролю за злочинністю, насамперед державного.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Складові елементи державного впливу на рівень злочинності

В своїх наукових працях О.М. Литвак зауважує, що «взаємозв'язок соціальних процесів, в тому числі в кримінальній і некримінальній сферах, вимагає створення комплексного соціального механізму контролю за злочинністю. Цей соціальний механізм, складений із його взаємодіючих елементів, повинен виконувати не тільки функції контролю і стримування злочинності, але і активно впливати на саму злочинність і злочинців» [24, с. 17].

Злочинність, як відносно-масове суспільне явище, складається із сукупності злочинів, які вчинено на певній території протягом визначеного часового періоду. Слід зауважити, що злочинність – це не стільки механічна сума злочинів, а більше система різних видів правопорушень, які між собою взаємопов'язані.

У науковій думці існують різні підходи до методології державного впливу на рівень злочинності.

Зокрема, на думку К.Є. Ігошев та І.В. Шмаров «в якості об'єкту соціального контролю у сфері профілактики злочинів повинна розглядатися особа, яка допустила порушення певних правил поведінки, встановлених нормами права» [35, с. 117]. Вважаємо, що такий підхід дещо звужує сферу державного впливу на рівень злочинності, адже поза увагою держави залишається значна кількість проявів антигромадської поведінки.

В своїх працях І.Н. Даньшин зауважує, що не звертаючи увагу на те, що «злочинність в певній мірі складається стихійно (люди, які скоїли злочин, керуються різними мотивами, не переслідують загальних цілей, діють автономно, причиняючи всякий раз шкоду різноманітним суспільним відносинам) яка складає в певному розумінні цілісне утворення».

Завданнями державного впливу на рівень злочинності є:

- а) виявлення і описання кількісних і якісних закономірностей в розвитку злочинності в країні і в окремих її регіонах;
- б) виявлення внутрішніх зв'язків злочинності;
- в) виявлення особливостей структури злочинності;
- г) аналіз взаємозв'язків між злочинністю і ефективністю діяльності різних суб'єктів профілактики, в першу чергу правоохоронних органів, виконуючих спеціально-кримінологічні попередження злочинності.

Державний вплив на рівень злочинності включає в себе такі складові як:

1. *Об'єкт впливу* (в нашому випадку це рівень злочинності, аспекти якого були розглянуті нами у підрозділі 1.1. кваліфікаційної роботи).

2. *Суб'єкти впливу*. До них відносяться: держава в особі законодавчих та відповідних виконавчих органів влади; правоохоронні та судові органи, органи місцевого самоврядування, адміністрація підприємств та установ; громадські організації, окремі громадяни, які діють в межах державної політики в сфері зниження рівня злочинності.

Кожній із зазначених категорій суб'єктів впливу властиві свої специфічні функції в даній сфері, які вони повинні реалізовувати шляхом здійснення взаємозв'язаних дій всіх ланок державного впливу на рівень злочинності «при цьому роль різних суб'єктів повинна бути диференційована по рівню, масштабах, функціях, засобах» [24, с. 17].

Такий підхід до організації державному впливу на рівень злочинності сприяє забезпеченню:

а) співвідношення рівня та характеру завдань, що вирішуються кожною категорією суб'єктів впливу, з рівнем та об'ємом їх повноважень, функцій та організаційно-матеріальних ресурсів;

б) узгодженість та координація дій всіх або більшості категорій суб'єктів впливу для вирішення комплексних завдань в сфері державного впливу на рівень злочинності;

в) розмежування повноважень виховного та контролюючого впливу різних категорій суб'єктів;

г) спрямування ресурсів на вирішених напрямках;

д) доцільне, ефективне та доцільне використання наявних ресурсів [25, с. 33].

3. Методи впливу, які включають в себе систему форм, способів та засобів його здійснення.

Методи впливу залежать від етапу державного впливу на рівень злочинності.

Етап перший. Виявлення передумов та причин збільшення рівня злочинності.

Етап другий. Виявлення та своєчасне припинення злочинів, які вчиняються.

Етап третій. Виявлення та розслідування вчинених злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Етап четвертий. Застосування законних компромісів держави з особами винними у вчиненні злочинів (пом'якшення покарання, закриття справи за nereабілітуючими обставинами, тощо), виконання покарання.

Формами впливу на злочинність, на думку А. Шумілова, є:

- проста форма впливу – передбачає вплив на злочинність без зміни її змісту та сутності, тобто за простою формою впливу здійснюється контроль за злочинністю.

- складна форма впливу – передбачає вплив на позитивну соціальнозначущу трансформацію злочинності зі зміною її сутності та/або змісту, тобто за сильною формою впливу застосовується боротьба, протидія, «придушення» або війна злочинності [23, с. 9].

Система державного впливу на рівень злочинності складається з трьох підсистем:

- 1) загальна організація боротьби зі злочинністю;
- 2) попередження злочинів;
- 3) правоохоронна діяльність в сфері застосування до винних осіб державного примусу.

Способами впливу на злочинність є: організаційно-правове забезпечення впливу на злочинність; профілактика злочинності; контроль над злочинністю і протидія конкретним злочинам чи їх окремим видам.

Організаційно-правове забезпечення передбачає створення і правове функціонування компетентних органів, правове регулювання суспільних відносин тощо.

Профілактика злочинності. Ми вживаємо термін профілактика тому, що він означає проведення комплексу упереджувальних заходів, які в основному спрямовані не на конкретні злочинні прояви, а негативні явища, що детермінують і формують масштаби іншого явища, у нашому випадку – злочинність. Під профілактикою розуміють передчасні заходи, що запобігають виникненню чогось (хвороб, поломок техніки тощо) [18, с. 995]. Вживання термінів запобігання чи попередження злочинності не відповідають сутності такої діяльності. Запобігати чи попереджати означає не допускати щось конкретне, небажане [18, с. 320]. Злочинність реально існує і її не можна запобігти взагалі чи попередити. Це об'єктивне явище, що існує постійно впродовж людського буття. Але системні інститути організації попередження злочинів (охорона правопорядку, виявлення конкретних причин та умов,

що сприяють злочинам, осіб з ненормативною поведінкою, діянь на стадії підготовки до учинення злочину), а також виконання покарань та нагляд за особами, які відбули покарання, і їх ресоціалізація є однією із складових профілактики.

Отже, профілактика включає в себе:

1) створення соціально-економічних умов для максимального задоволення потреб членів суспільства, що відповідають рівню його розвитку;

2) забезпечення належного рівня духовних потреб і суспільної правосвідомості;

3) культурно-освітнє виховання та пропаганда негативного образу злочинності;

4) проведення кримінологічних експертиз проектів програм, стратегій, планів тощо соціально-економічних перетворень та інших законопроектів, їхнє інформаційно-консультативне забезпечення;

5) попередження злочинів;

6) робота з виконання покарань;

7) нагляд за особами з ненормативною поведінкою, звільненими після відбування покарання та їх соціальна адаптація.

Суб'єктами профілактики є суспільство і держава.

Контроль за злочинністю. Ми погоджуємося з В. Бодренковим та В. Знікіним, що контроль – це гласне і негласне вивчення процесів у кримінальному середовищі, ведення оперативно-довідкових обліків, але не тільки. Предмет контролю є більш ширшим. Це стосується аналізу рівня злочинності взагалі, її окремих видів тощо. Не можна також погодитися, що це пасивне спостереження за злочинністю, яке не забезпечує стримування росту злочинності, й лише цим обмежується.

Гласний контроль за злочинністю здійснюють не тільки правоохоронні, а й інші державні органи в межах своєї компетенції. Зокрема, це стосується й вищого виконавчого органу держави –

Кабінету Міністрів України (пп. 2, 7 ст. 116 Конституції України). Важливою є роль і соціального контролю. Контроль за станом злочинності відбувається не заради контролю, а для аналізу та вжиття активних заходів впливу для зниження масштабів цього явища. Це – основна мета контрольної діяльності щодо злочинності.

Суб'єктами контролю за злочинністю виступають як уповноважені державні органи, так і суспільство.

Протидія конкретним злочинами чи їх окремим видам здійснюється такими способами:

- 1) припинення злочинів;
- 2) виявлення й розкриття злочинів;
- 3) розслідування злочинів;
- 4) судовий розгляд кримінальних справ і покарання винних.

Ураховуючи, що діяльність правоохоронних органів з метою припинення, виявлення, розкриття й розслідування злочинів є активною протидією, більш вірно називати її терміном “боротьба зі злочинністю”. А припинення злочинів, боротьба зі злочинами і здійснення правосуддя мають охоплюватися загальним терміном “протидія”. Це одна зі сфер соціального управління, що забезпечує активний вплив на організовану чи інші види злочинності, а також окремі злочини.

Суб'єктами протидії є правоохоронні органи і суди, а також окремі юридичні чи фізичні особи. У залежності від обставин і тяжкості злочинів останні зобов'язані, як і правоохоронні органи і суди, брати участь у процесах протидії злочинам. Не можна підтримати тих авторів, які ведуть мову про те, що демократична держава не повинна зобов'язувати громадянське суспільство та державні інституції, які не належать до правоохоронних органів, боротися зі злочинністю, у тому числі з окремими злочинами. В Україні, як і в інших країнах світу, навіть окремі громадяни повинні брати участь у протидії злочинності.

В іншому разі, наприклад, наступає кримінальна відповідальність осіб за заздальгідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, дачу завідомо неправдивого показання чи відмову свідка від давання показань тощо.

2.2. Спеціально-кримінологічне попередження злочинності

Багато років в спеціальній літературі країн колишнього СРСР панує таке досить лаконічне, але занадто узагальнене визначення попередження: “широкий комплекс взаємопов’язаних заходів, що проводяться державними органами і громадськістю з метою викорінення злочинності та усунення причин, які її породжують”.

Автори фундаментального курсу радянської кримінології підкреслюють, що йдеться про «широке, комплексне поняття», яке містить у собі:

«а) загальнодержавні заходи соціального, ідеологічного, культурно-виховного порядку, законодавчого, правового плану, які поєднують методи переконання та примусу у процесі боротьби зі злочинністю;

б) діяльність державних органів і громадських організацій... з виявлення причин та умов скоєння злочинів і прийняття заходів щодо їхнього усунення, розкриття, розслідування, судового розгляду справ про злочини, покарання злочинців, виправлення та перевиховання їх...;

в) здійснення інших заходів, що зумовлені конкретними обставинами» [36, с.22-23].

У своїх працях В.Г. Лихолоб, В.П. Филонов визначають, що попередження злочинності – це «система об’єктивних і суб’єктивних передумов локалізації та скорочення злочинності, а також комплекс

державних і громадських заходів, що спрямовані на викорінення цього соціального явища, причин та умов, що його породжують» [37, с. 148]. Таке визначення обіймає не лише попереджувальні заходи без застосування кримінально-правового примусу, але й практику розшуку злочинця, притягнення його до відповідальності, призначення та виконання покарання. Але в цьому випадку втрачає сенс багатомісний гуманістичний сенс «краще попередити, ніж карати».

Стала тенденція широкого тлумачення одного із фундаментальних інститутів кримінології не є, на мою думку, випадковою. Вона відображає застаріле, можливо, навіть, неусвідомлене неприйняття соціології та психології злочинності. І коли вже стало неможливо ігнорувати спеціально-кримінологічне попередження злочинності, його “розчинили” у юриспруденції, економіці, педагогічній діяльності, релігії тощо. Наслідок відомий - кримінологічна наука і досі є незначним додатком кримінально-правової догматики, а пріоритет спеціально-кримінологічного попередження урочисто проголошується, але фактично не проводиться. Щоправда, деякий час у складі МВС СРСР та МВС України діяла служба профілактики до якої входили, зокрема, дільничні інспектори міліції - найбільш численний загін оперативних працівників, які безпосередньо пов’язані з населенням, у липні 1991 р. цю службу ліквідовано.

Не краще становище і в теорії попередження злочинності, хоча наукових публікацій на цю тему не бракує. У них неподільно панують вульгарний соціологізм і нормативістська спрямованість. Чомусь кримінологічне попередження називається обов’язково соціальним, хоч все у людській спільності має соціальне значення - народження, смерть, СНІД, атомна бомба і чорнобильська катастрофа. Але настирливі повтори цього епітету створюють враження, що нічого іншого в кримінологічній проблематиці не існує. А тому психологічні дослідження особи злочинця та пошуки медико-фармацевтичних засобів

корегування агресивної поведінки у більшості кримінологів викликають ідеологічні заперечення. Ідеологічна парадигма несумісна з неупередженими науковими дослідженнями. Адже основна функція ідеології полягає не стільки в тому, щоб знайти істину, скільки в прагненні обґрунтувати і виправдати відповідний стан речей. Ідеологічна парадигма по своїй суті не допускає не лише появи альтернативних концепцій, але рішуче дає відсіч всякій спробі критики будь-якого зі своїх положень.

Отже, попередження злочинності як родове поняття є: «система заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють (профілактики), а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів».

У цьому визначенні виділено мотивацію, спрямовану не на покарання винних осіб, не на здійснення соціальних програм, а на профілактику, запобігання конкретним можливим злочинням та примусовому їх припиненню. Не згадуються фантастичні завдання “викорінювання” злочинності, запозичені з словника нашого соціалістичного минулого, а також репресивні кримінально-правові засоби їхнього вирішення, які розглядаються як самостійні стратегічні напрями державної протидії злочинності.

Підтримку такого тлумачення попередження ми знаходимо в Резолюції ООН, розповсюджені серед країн-членів ООН під заголовком «Елементи відповідального попередження злочинності: стандарти і норми» (1937/31; 21/7/97). Український переклад «відповідального» у контексті названого документу здається мені не зовсім вдалим: найвірогідніше, йдеться про офіційне, здійснюване державними установами попередження. Перший розділ «Концепція попередження злочинності» розпочинається словами: «Попередження злочинності за

допомогою засобів, не пов'язаних із застосуванням покарання, необхідно розглядати як додатковий елемент здійснення правосуддя. Воно є законною реакцією суспільства на загрозу безпеці громадян, що створюється злочинною діяльністю». Концепція підкреслює пріоритетні напрями «відповідального попередження»: тероризм, комп'ютерні та екологічні злочини, торгівля людьми та зброєю, організована та економічна злочинність. Наступний розділ висвітлює основні принципи «відповідального попередження злочинності»: законність, повага до прав людини, рівність всіх людей перед законом та судом, суворе дотримання норм міжнародного права. Відзначається також принцип «пропорційності між превентивним примусом і злочином, який ним попереджається». Превентивний вплив, що обмежує права людини, повинен спиратися на правові гарантії та контролюватися судом або інститутом омбудсмена (п.7). Навіть «прогнозування майбутньої злочинної поведінки окремих осіб потребує значної обережності, щоб не скомпрометувати їх» (п.8).

У Резолюції знаходить принципове вирішення проблема співвідношення кримінологічного попередження із соціальними програмами: «У випадках, коли це можливо, програми попередження злочинів слід поєднувати з комплексними програмами вирішення проблем соціальної маргіналізації та відчуження» (п.15). Тобто так зване «загальне соціальне попередження» не вважається складовою частиною кримінологічних програм, але воно може бути використане для усунення окремих криміногенних чинників на різних рівнях - країни, регіонів, окремих об'єднань. Значна увага приділяється участі у запобіганні правопорушень поліції, а також громадськості, окремих осіб, приватних охоронних фірм. Відзначається віктимологічний аспект попередження, зокрема поширення інформації про самозахист від злочинних посягань. Разом з тим, автори Резолюції цілком слушно пишуть про небажаність захоплення детективними сюжетами у засобах

масової інформації «для запобігання надмірного зростання страху перед злочинністю або підриву репутації цільових груп» (п.20). Резолюція ООН має на меті висвітлити перспективи активізації профілактичної діяльності держав-членів ООН, однією із засновників якої була Україна.

Наукові погляди та практичні підходи в сфері попередження злочинності містять деяку розбіжність поглядів щодо визначення складу суб'єктів та об'єктів спеціального кримінологічного попередження злочинності, а також щодо системи та класифікації видів попереджувальних заходів.

До суб'єктів попередження злочинності можна віднести тих юридичних та фізичних осіб, які дотримуються норм законодавства та цілеспрямовано застосовують заходи запобігання злочинів (наприклад, Верховна Рада України, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, військові підрозділи, пенітенціарні органи, фінансової установи, фіскальні органи, громадську організацію, громадські діячі, члени сім'ї та інші.

На думку В.С. Березняка та С.В. Корогода суб'єктами запобігання злочинності є «державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність, а також недопущення вчинення злочинів на різних злочинних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність» [38].

Виходячи з даного визначення поняття суб'єктів запобігання злочинів можна умовно поділити суб'єктів на дві категорії:

- 1) спеціалізовані суб'єкти запобігання злочинів, головним повноваженням чи однією з повноважень є «попередження злочинності (наприклад, правоохоронні органи – поліція, СБУ та інші);

2) неспеціалізовані суб'єкти запобігання злочинів (суб'єкти, основна діяльність яких безпосередньо не пов'язана з «попередженням злочинів», проте які виконують окремі функції з запобігання злочинів).

Слід зауважити, що всі суб'єкти в сфері запобігання злочинності складають систему, елементи якої хоча і відрізняються між собою, проте мають тісну взаємодію між собою та певну ієрархію.

До елементів даної системи входять:

- органи законодавчої влади;
- органи виконавчої влади;
- органи судової влади;
- правоохоронні органи;
- центри пробації в Україні;
- приватні охоронні та розшукові установи;
- органи місцевого самоврядування;
- органи державного та господарського управління;
- навчальні та культурно-виховні заклади;
- адміністрації відповідних установ, підприємств та організацій, їх трудові колективи;
- громадські організації та громадські діячі;
- громадяни та інші.

Об'єктом попередження злочинності, згідно останніх наукових досліджень [38] виступають криміногенні чинники, які зумовлюють вчинення злочинів та на які спрямовано діяльність спеціальних та неспеціальних суб'єктів попередження злочинності з метою їх усунення, стримування та/або нейтралізації, зменшення загальної кількості правопорушень, запобігання конкретним реальноможливим злочинам або припинити їх здійснення.

Підходи до розуміння того, що ж саме відноситься до об'єктів попередження злочинності в історичному аспекті залежали від

ідеологічної складової розвитку суспільства та держави. Зокрема, за радянських часів та в перший пострадянський період розвитку української держави кримінологія визначала об'єктами попередження злочинів недоліки функціонування суспільних відносин (наприклад, ідеологічних, виробничих, сімейних відносин). Кримінологи-гуманісти визначають об'єктами попередження злочинів психологічні вади люди, недоліки її інтелектуального розвитку та виховання, спадкові хвороби та особливості буття злочинця.

Враховуючи наукові здобутки в сфері визначення об'єктів профілактики злочинів сучасні кримінологи [39] визначають такими об'єктами наступне:

- сімейне виховання дітей;
- девіантна поведінка неформальних молодіжних об'єднань;
- субкультура малих соціальних груп;
- неналежна ефективність діяльності правоохоронної системи України;
- соціальна анемія;
- культура масового споживання;
- прояви психопатології та акцентуації особистості;
- наркоманія, алкоголізм і т. ін.

Слід зауважити, що до особливого об'єкту попередження злочинності відноситься потенційна жертва злочинного посягання. В силу специфіки даного об'єкту мова йде про застосування заходів віктимологічної профілактики злочинності, які повинні носити як загальнодержавний характер, так і адресне спрямування. Наприклад, профілактичний валив на соціальні групи підвищеного ризику, маргінальні верстви населення, неформальні об'єднання антисоціального спрямування, на окремих категорій посадових осіб посадові та фахові обов'язки яких пов'язані з підвищеним ризиком

вчинення злочинів (зокрема, посадових осіб охорони, поліції, інкасатори банків, підприємці, таксисти тощо).

Засоби кримінологічної профілактики рівня злочинності у державі

Часто в науці та практиці державного впливу держави на рівень злочинності засоби кримінологічної профілактики рівня злочинності позначається терміном «запобігання злочинності». Запобігання злочинності – це система різноманітних видів діяльності, заходів та засобі профілактики злочинності в державі, які спрямовані на вдосконалення правового та суспільного регулювання певних видів відносин з метою усунення тих негативних соціальних процесів та явищ, які спричиняють підвищення рівня злочинності та/або сприяють йому.

В Україні на загальнодержавному та регіональному рівні сформовано, прийнято та реалізуються різноманітні загальнодержавні та локальні програми у сфері запобігання злочинності. Серед таких програм можна відмітити наступні:

- Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 рр. (Указ Президента України від 17.09.1996 р. № 837/960);
- Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 рр. (Указ Президента України від 25.12.2000 р. №1376/2000);
- Концепція Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. №1911-р);
- Міська комплексна програма профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю на 2016-2020 рр. (Рішення Острозької міської ради Рівненської області (сьоме скликання) «Про міську комплексну програму профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю на 2016 -2020 роки» від 29.07.2016 р. № 199);
- Комплексна програма профілактики правопорушень на 2016-2020 рр. (Проект) (розроблено УМВС України в Полтавській області);

- Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю в Миколаївській області на 1997 - 2000 рр. (Розпорядження Миколаївської обласної державної адміністрації «Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю в Миколаївській області на 1997 - 2000 рр.» від 20.11.96 р. № 705-р.);

- Комплексна програма профілактики злочинності у м. Львові на 2016-2017 рр. (Ухвала Львівської міської ради (2-га сесія 7-го скликання) від 11.02.2016 р. № 171 «Про затвердження Комплексної програми профілактики злочинності у м. Львові на 2016-2017 рр.»);

- Обласна цільова комплексна програма профілактики та протидії злочинності у Київській обл. на 2017-2020 рр. «БЕЗПЕЧНА КИЇВЩИНА»;

- Комплексна програма профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян Дорошівської сільської ради на 2017-2021 рр. (Рішення сесій X сесія 7 скликання Дорошівської громади від 22.12.2017 р. №10. «Про затвердження Комплексної програми профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян Дорошівської сільської ради на 2017-2021 рр.») та інші.

Зокрема, Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 рр. (Указ Президента України від 17.09.1996 р. № 837/960) забезпечувала реалізацію наступних заходів:

- організаційно-правові заходи;
- заходи із забезпечення конституційного ладу, прав та свобод людини;
- заходи з профілактики правопорушень та злочинності;
- заходи в сфері боротьби із наркоманією та алкоголізмом;
- заходи в сфері боротьба із організованою злочинністю та корупцією;
- заходи в сфері боротьба із злочинністю у сфері економіки;

- заходи із поліпшення розслідування кримінальних справ і розшукової роботи;
- заходи вдосконалення кримінально-виконавчої системи України;
- заходи в сфері міжнародного співробітництва з боротьби зі злочинністю;
- науково-методичне забезпечення запобігання злочинності;
- заходи в сфері кадрового забезпечення боротьби зі злочинністю;
- матеріально-технічне та фінансове забезпечення запобігання злочинності;
- заходи спрямовані на подальше вдосконалення системи запобігання злочинності.

Всі засоби кримінологічної профілактики рівня злочинності у державі взаємозалежні від їх нормативно-правового закріплення умовно можна поділити на:

1. Правові засоби кримінологічної профілактики рівня злочинності. Застосування правових засобів кримінологічної профілактики рівня злочинності врегульовується нормами адміністративно-правового, кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Наприклад, відповідні норми Кримінального кодексу України, які регулюють:

- порядок застосування необхідної оборони та затримання злочинця;
- стадії вчинення злочину;
- порядок добровільної відмови від вчинення злочину;
- підстави та механізм усунення типових криміногенних чинників, зокрема таких, як: погроза тяжкими тілесними ушкодженнями та вбивством; втягування неповнолітніх в злочинну діяльність; незаконне

носіння, зберігання, придбання, виготовлення та збут вогнепальної або холодної зброї; незаконний обіг наркотичних засобів та інше.

2. Не правові засоби кримінологічної профілактики рівня злочинності.

До не правових засобів кримінологічної профілактики злочинності можна віднести:

- технічні засоби кримінологічної профілактики злочинності;
- організаційні засоби кримінологічної профілактики злочинності;
- педагогічні засоби кримінологічної профілактики злочинності;
- психологічними засоби кримінологічної профілактики злочинності (наприклад, психологічна діагностика особистості, психотерапевтичне корегування агресивності особи для профілактики насильницьких злочинів);
- медичні засоби кримінологічної профілактики злочинності та інші.

В залежності від рівня застосування заходів запобігання злочинів їх можна поділити на:

1) загально-соціальні заходи в сфері запобігання злочинності – це комплекс перспективних соціально-економічних та культурно-виховних заходів, які спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, усунення та/або нейтралізацію причин та передумов злочинності;

2) спеціально-кримінологічне заходи в сфері запобігання злочинності – це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, які застосовуються державними органами, громадськими організаціями, соціальними групами та громадянам та спрямовані на усунення причин і передумов, які сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки;

3) індивідуальні заходи в сфері запобігання злочинності – це різновид заходи в сфері запобігання злочинності, які застосовуються до конкретної особи.

Схематично взаємозалежність вказаних елементів попередження злочинності відображено нами у Рис.1 «Схема взаємозалежності окремих елементів попередження злочинності»

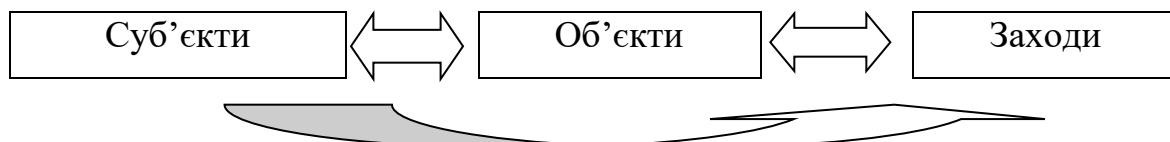

Рис.1.

ВИСНОВКИ

Злочинність – це самокерована система, яка чинить опір правоохоронним органам, здійснює напади на соціальний порядок та правові основи суспільства. Недооцінка державою кримінологічної ролі злочинності, її властивостей до самодетермінації та зворотного впливу на суспільство може призвести до послаблення державного впливу на рівень злочинності у державі.

Показники злочинності традиційно поділяються на: кількісні показники злочинності; якісні показники злочинності.

Рівень злочинності визначається шляхом статистичного обліку, який здійснюють правоохоронні органи України шляхом первинного обліку та реєстрації вчинених злочинів за формами відповідних статистичних облікових документів. Сьогодні найбільш повну інформацію про кількісні та якісні показники злочинності здебільшого можна отримати з ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань), ЄССА (Єдина система статистика та аналізу роботи органів прокуратури), статистичних звітів Державної судової адміністрації України.

Рівень злочинності в державі залежить від кількості осіб, яка проживає на даній території. Співвідношення кількості злочинів та населення дозволяє визначити коефіцієнти, які визначають не тільки рівень злочинності загалом, але й на кожний окремий вид злочинів, що входить у її структуру. Крім того, зазначені коефіцієнти можуть застосовуватися для виявлення чи порівняння кримінальної активності різних категорій населення (чоловіків, жінок, молоді, рецидивістів тощо).

В науковій думці існує ряд теорій, які роблять спробу пояснити причини, що впливають на рівень злочинності:

1. Соціально-психологічний підхід – причиною злочинності виступає деформована суспільна психологія, яка виступає каталізатором впливу на криміногенні фактори.

2. Теорія аномалії – причиною злочинності виступає конфлікт пануючих в цінностей суспільства та легальних засобів їх досягнення.

3. Економічний вплив на рівень злочинності – економічні індикатори відображають окремі аспекти системи «людина – соціум – природне середовище» та є підставою для інформування про тенденції змін у суспільстві.

Серед наукових підходів до визначення понятійного апарату впливу держави на рівень злочинності слід відзначити наступні: «боротьба зі злочинністю», «протидія злочинності», «попередження злочинності».

Запобігання злочинності – це система різноманітних видів діяльності, заходів та засобі профілактики злочинності в державі, які спрямовані на вдосконалення правового та суспільного регулювання певних видів відносин з метою усунення тих негативних соціальних процесів та явищ, які спричиняють підвищення рівня злочинності та/або сприяють йому.

Завданнями державного впливу на рівень злочинності є:

- а) виявлення і описання кількісних і якісних закономірностей в розвитку злочинності в країні і в окремих її регіонах;
- б) виявлення внутрішніх зв'язків злочинності;
- в) виявлення особливостей структури злочинності;
- г) аналіз взаємозв'язків між злочинністю і ефективністю діяльності різних суб'єктів профілактики, в першу чергу правоохоронних органів, виконуючих спеціально-кримінологічні попередження злочинності.

Державний вплив на рівень злочинності включає в себе такі складові як:

1. *Об'єкт впливу* (в нашому випадку це рівень злочинності, аспекти якого були розглянуті нами у підрозділі 1.1. кваліфікаційної роботи).

2. *Суб'єкти впливу*. До них відносяться: держава в особі законодавчих та відповідних виконавчих орґанів влади; правоохоронні та судові орґани, орґани місцевого самоврядування, адміністрація підприємств та установ; громадські організації, окремі громадяни, які діють в межах державної політики в сфері зниження рівня злочинності.

3. *Методи впливу*, які включають в себе систему форм, способів та засобів його здійснення.

Методи впливу залежать від етапу державного впливу на рівень злочинності.

Етап перший. Виявлення передумов та причин збільшення рівня злочинності.

Етап другий. Виявлення та своєчасне припинення злочинів, які вчиняються.

Етап третій. Виявлення та розслідування вчинених злочинів, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Етап четвертий. Застосування законних компромісів держави з особами винними у вчиненні злочинів (пом'якшення покарання, закриття справи за nereабілітуючими обставинами, тощо), виконання покарання.

Формами впливу на злочинність, на думку А. Шумілова, є:

- проста форма впливу – передбачає вплив на злочинність без зміни її змісту та сутності, тобто за простою формою впливу здійснюється контроль за злочинністю.

- складна форма впливу – передбачає вплив на позитивну соціальнозначущу трансформацію злочинності зі зміною її сутності та/або змісту, тобто за сильною формою впливу застосовується боротьба, протидія, «придушення» або війна злочинності [23, с. 9].

Система державного впливу на рівень злочинності складається з трьох підсистем:

- 1) загальна організація боротьби зі злочинністю;
- 2) попередження злочинів;
- 3) правоохоронна діяльність в сфері застосування до винних осіб державного примусу.

Способами впливу на злочинність є: організаційно-правове забезпечення впливу на злочинність; профілактика злочинності; контроль над злочинністю і протидія конкретним злочинам чи їх окремим видам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закл. / І.М. Даньшин, В.В. Голина, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд]; За ред.: І.М. Даньшин; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2003. 351 с.
2. Іванов Ю.Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужу. К. 6 Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.
3. Фіалка М.І. Показники злочинності. Вісник Асоціації кримінального права України, 2016, № 2(7). С. 361-367.
4. Даньшин І.Н. Курс лекцій по кримінології / Под ред. проф. Даньшина І.Н., Голини В.В. Х.: Одиссей, 2006. 280 с.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Ін юре, 2007. Книга 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
6. Мертон Р. Соціальна теорія і соціальна структура / Р.Мертон. М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 873 с.
7. Кальман О.Г. Основні тенденції розвитку злочинності в Україні в сучасних умовах. *Питання боротьби зі злочинністю*. Збірник наукових праць. Випуск 14 / Ред. кол. Ю.В.Баулін та ін. Х.: Кроссроуд, 2007. С.3-28.
8. О.Л. Тимчук Злочинність в Україні: сучасний стан, тенденції, детермінація. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/1300/1/Tymchuk_Crime_in_Ukraine.pdf
9. Офіційна веб-сторінка Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&c=fo

10. Доклад заступника Голови Національної поліції України щодо рівня злочинності в Україні. Офіційна веб-сторінка «Поліція Донеччини» URL: <http://police.dn.ua/news/view/u-2019-rotsi-riven-zlochinnosti-znizivsya-na-11-vidsotkiv-porivnyano-z-2018-rokompershij-zastupnik-glavi-natspolitsii>

11. Баганець О. Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 83-87.

12. Дивнич А.В., Статівка Д.І., Дивнич О.Д. Вплив економічних чинників на сучасний рівень злочинності в Україні та підвищення ролі експерта-економіста у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. № 1 (25), 2016. С. 141-148.

13. Старков О. В. Криминальная субкультура: спецкурс. М.: Волтерс Клувер, 2012. 240 с.

14. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 520 с.

15. Чаплик М.М. Географічні особливості української злочинності: соціологічний аналіз. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонДУУ*. Том XV. Серія «Спеціальні та галузеві соціології». Випуск 281. С.487-496.

16. Закалюк А.П. Общественное воздействие и предупреждение правонарушений. *Наукова думка*. С.129-131;

17. Голина В.В. Спеціально-кримінологічне попередження злочинів (теорія і практика). Автореф. дис. доктора юрид.наук. Харків, 1994.

18. Романюк Б.В. Понятійний апарат і його значення для вибудовування політики держави у сфері впливу на організовану злочинність. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 25'2011. С.11-22.

19. . Карпец И. И. Проблемы преступности. М.: Юрид. лит., 1969. 167 с.
20. Криминология : [учеб. для вузов] / [Ванюшкин С. В., Гришко А. Я., Демидов Ю. Н. и др.] ; под общ. ред. А. И. Долговой. [3-е изд.]. М.: Норма, 2007. 390 с.
21. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением: [науч.-практ. пособие]. М. : Юркнига, 2004. 160 с.
22. Погорецький М., В. Шоломенцев Взаємовідносини держави, суспільства і злочинності: боротьба чи протидія? *Вісник прокуратури.* – 2010. № 9 (111). С. 36–42.
23. Шумилов А. Ю. Криминальная безопасность – истинная цель оперативно-розыскной деятельности? *Оперативник (сыщик).* 2007. № 3. С. 9–12.
24. Литвак О.М. ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗЛОЧИННІСТЮ (кримінологічний аспект) Теоретические основы предупреждения преступности. М.: Юридическая литература. 1977. С.33-38.
25. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы). Одеса. 2000. 189 с.
26. Комарова А.І. Україна: соціально-економічне, політичне становище і проблеми боротьби з корупцією і контрабандою. Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. *Боротьба з контрабандою: Проблеми та шляхи її вирішення.* Т.10. К.,1998. С.27-32.
27. Влада і насильство. Зб.статей. Харків,1997. С.32-39.
28. Омельченко Г.О. Компромісу з корумпованою владою бути не може. Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Проблеми Боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Т.7. К.,1998. С.147.

29. Ястребов В.Б., Викторов И.С. Законность в сфере экономики. *Законность в Российской Федерации*. М.,1998. С.48-66;
30. Сухарев А.Я. Актуальные проблемы законности в условиях реформ. *Законность в Российской Федерации*. М.,1998. С.109-112.
31. Бердяев Н.А. Судьбы России. Самосознание. Ростов,1997. С.244-253.
32. Гоббс Т. Левиафан или Материя, Форма и власть государства церковного и гражданского. М.,1936. С.97-102.
33. Бердяев Н.А. Философия неравенства. *Русское зарубежье. Власть и право*. Л.,1991.С.57-62.
34. Лунеев В.В.Преступность XX века. С.69-70.
35. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушения (проблемы социального контроля). М., 1980. 245 с.
36. Курс советской криминологии: предупреждение преступности /Под ред. В.Н. Кудрявцев, И.И. Карпе, Б.В. Коробейников. М.,1986.
37. Кримінологія. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. К., 1997.
38. Березняк В.С., Корогод С.В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «кримінологія та профілактика злочинів. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/20.pdf>
39. Веприцький Р.С. Об'єкти та суб'єкти протидії злочинності. *Право і безпека*. 2014. No 2 (53) С.91-97.